

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE ULUSLARARASI AKTÖRLER: IMF VE DÜNYA BANKASI ÖRNEKLERİ*

Berna Şahin ÖZDEMİR**

Nurettin BELTEKİN***

ÖZET

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte başta kamusal alan olmak üzere tüm alanlarda köklü dönüşümleri içeren programlar uygulamaya başlamıştır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak liberal bir nitelik taşıyan bu dönüştürme çabaları başta ekonomide özelleştirme olmak üzere devlet küçültülmüş ve yeniden yapılandırılmaya çalışmıştır. Bu süreçte iki önemli uluslararası finans kuruluşu -IMF ve Dünya Bankası- etkili olmuştur. Yeniden yapılandırmanın yapıldığı alanlardan birisi de 1980 sonrası kesintisiz bir reform süreci yaşayan eğitim alanıdır. Bu nedenle Türkiye'nin eğitim alanında yaşadığı dönüşümde IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası aktörlerin etkilerinin çözümlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma Türkiye'nin eğitim sisteminin geçirmekte olduğu dönüşümü IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşma metinleri üzerinden çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Türkiye eğitim sisteminin dönüşümünde etkili olan aktörlerden IMF ve Dünya Bankası ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sözkonusu uluslararası aktörlerin etkilerini analiz etmek istediğinden buna imkân veren örnek olay incelemesi (study case) tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonunda IMF ve Dünya Bankası ile yapılan “koşullu kredi” anlaşmaları ile “temel eğitim, ortaöğretim, milli eğitim merkez teşkilatı, yaygın mesleki eğitim, mesleki ve teknik eğitim” alanları dönüştürülmüştür.

* Bu makalenin ilk metni Adnan Menderes Üniversitesi tarafından Ekim 2009'da “Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresinde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim dalı, Eğitim Ekonomisi Bölümü Doktora Programı, bernaosdemir@gmail.com

*** Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim dalı, Eğitim Ekonomisi Bölümü Doktora Programı, nurettin.beltekin@gmail.com

Anahtar Kelimeler: IMF, Dünya Bankası, Eğitim, Koşullu Kredi, Yeniden Yapılandırma ve Uyarlama, Dönüşüm

INTERNATIONAL ACTORS AT THE TRANSFORMATION OF THE TURKISH EDUCATIONAL SYSTEM: THE EXAMPLES OF IMF AND THE WORLD BANK

ABSTRACT

Turkey has practised the programs including the deep transformations at all areas especially at public area by the decisions of 24 January 1980. The attempt of this liberal transformation purpose privatization, reconstruction and minimal government. At this process, IMF and The World Bank, two important financial constitutions, have a great role. These two constitutions, which have been constructed after Bretton Woods system, work corporately on the international money problem. These two constitutions have an important role on adaptating the peripheries' markets to central countries' markets during the reconstruction and adaptation process by supplying "provisory credits" in 1980s. One of the public areas which have been exposed to reconstruction process is the education area which lives at reform process. The stand-by pacts which are signed with IMF and the project credits given by World Bank are affective factors on the transformation of educational system which is an important factor for social transformation. World Bank whose works based on project credits calls "Global Education Reform". The main element of World Bank's global reform is "Decentralization and School Based Management". This study purposes to analyze the transformation process of educational system by the help of the texts of pacts signed with IMF and World Bank.

Key Words: IMF, World Bank, Education, Provisory Credits, Reconstruction, Adaptation, Transformation

GİRİŞ

Toplumun nasıl olması gerektiği sorusu, nasıl bir eğitim sorusuyla öyle çakışmaktadır ki, ikisi anlamlı bir şekilde ayrıştırılamamaktadır. Yeni bir toplum tasarımına

ilişkin yapılacak ilk düzenlemeler, o topluma ilişkin yeni bir eğitimin ele alınmasını gerektirmektedir. Öncelikle toplumsal dönüşümü sağlamak için eğitimin amaçları, değerleri ve eğitimin bileşenleri olan müfredat, öğretmen, yapı ve eğitimsel pratikler yeniden kurgulanmaktadır. Neo-liberalizmin küresel bir ivme kazanmasıyla beliren yeni toplum ihtiyacını karşılamak üzere merkez ülkelerin Dünya Bankasına yaptırdığı “Küresel Eğitim Reformu” ile “çevre”deki toplumların “merkez”deki toplumlara entegrasyonlarının sağlanması amaçlanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde özellikle çevre ülkelerin yeniden yapılandırılmasında uluslararası finans kuruluşları önemli rol oynamaktadır. Bu kurumlardan en etkilileri Dünya Bankası ve IMF’dir. Modern ulus-devletin eğitime yüklediği işlevler, küreselleşme ile birlikte “merkez” ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda IMF ve Dünya Bankası gibi küresel kuruluşlar tarafından belirlenmektedir. IMF ve Dünya Bankası yaptığı uygulamalarla dolaylı olarak eğitimin metalaşma sürecini kolaylaştırıcı aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel finans aktörlerinin, toplumları neo-liberal bir topluma dönüştürme çabalarında eğitim bir araç olarak kullanılmaktadır. Dünya Bankası’ndan Avrupa Birliği’ne kadar aynı çevreler örgün eğitim sisteminin ulaşamadığı her yaştan, ırktan/etnisiteden ve cinsiyetten insana eğitim “fırsat”larını ulaştırmak için seferber olmuş gözükmektedir (Ünal, 2006).

1980’lerden itibaren Türkiye eğitim sisteminde gözlenen dönüşümün Avrupa Birliği, IMF ve Dünya Bankası gibi aktörlerin etkileri görülmektedir. Türkiye eğitim sistemindeki dönüşümün Türkiye ve Dünya Bankası - IMF gibi aktörler arasındaki ilişkiler etkileri bağlamında çözümlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Dünya Bankası - IMF arasındaki ilişkilerin, toplumsal dönüşümün önemli etkenlerinden olan eğitime yansımalarının analizi yapılarak nasıl bir dönüşüme neden olduklarını incelemektir. Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Türkiye eğitim sisteminin dönüşümünde etkili olan aktörlerden IMF ve Dünya Bankası ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sözkonusu uluslararası aktörlerin etkilerini analiz etmek istediğinden buna imkân veren örnek olay incelemesi (study case) tekniğinden yararlanılmıştır. Örnek olay incelemesi (study case) toplumsal bir birimin geçmişini, şimdiki durumunu ve çevreyle ilişkisel özelliklerini oldukça ayrıntılı bir biçimde incelenmesidir (Kazak, 2001: 146).

Araştırmada Türkiye ile IMF-Dünya Bankası ilişkileri niyet mektupları ve şartlı kredi anlaşmaları gibi eğitimsel metinler üzerinden incelenmiştir.

Çalışmada, önce IMF – Dünya Bankası'nın dünya sistemi içindeki yeri tartışılmış, kullandıkları finansal enstrümanlar ile çevre ülkelerde ekonomik ve sosyal politikaları özellikle eğitim politikalarını nasıl etkiledikleri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye'de uygulanan IMF – Dünya Bankası politikaları ve bu politikaların eğitime yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. IMF – Dünya Bankası politikalarının Türkiye'de uygulanma şekli ve yaratmış olduğu ilişki ağlarının çözümlenmesi stand-by anlaşmaları, gözden geçirme raporları, niyet mektupları ve uygulamış oldukları projelerin analizi yoluyla yapılabilmektedir. Ancak bu çalışmada, hükümet tarafından IMF'ye yollanan niyet mektupları incelenerek IMF politikaları ve Dünya Bankası'nın büyük kaynaklar aktararak uygulatmış olduğu eğitim projeleri de incelenerek eğitimde yaşanan dönüşüme olası etkileri tartışılmaya çalışılmıştır.

IMF-DÜNYA BANKASI İLİŞKİLERİ

IMF ve Dünya Bankasının kurulduğu savaş sonrası dönemde, batı ülkelerinde Fordizm, doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet etkisi ve üçüncü dünya ülkelerinde kalkınmacılık egemen paradigma olarak hüküm sürmekteydi. Bu üç paradigma her bir bölgedeki toplumsal ve politik düzeni ve bölgeler arası ekonomik, politik ve ideolojik ilişkilerin çerçevesini oluşturmaktaydı. Uluslararası düzlem, dünyanın egemen güçlerinin bu paradigmalarda çatışma ve uzlaşmalarına sahne olmaktadır. Ancak söz konusu birbirine rakip ve birbirini tamamlayan sistemler ardı ardına çöküşler yaşadılar. Bu çöküş sonrasında niteliksel olarak farklı bir düzlemde tekrar yapılanma ve eklemleme gerçekleşti (Amin, 1999: 11) .

Savaş sonrası dünyada gerçekleşen bağımsızlık hareketleri sonucunda Asya ve Afrika halkları yeniden politik bağımsızlıklarını kazandılar. Bağımsızlıkla birlikte belirlenen biricik amaç modernleşme ve sanayileşme ile tanımlanan kalkınma idi. Bu dönemde zirveye ulaşan kalkınma ideolojisi dünyanın farklı yerlerinde farklı ifade edilse

bile özü aynıydı. Keynesçilik, Sovyet tipi “sosyalizm” ve üçüncü dünyada ise bağımsızlık yoluyla yetişme anlayışı hâkimdi (Amin, 1999: 14).

Bretton Woods sistemi İkinci Dünya Savaşı sonrasında doların uluslararası dolaşımı yoluyla dünyada talep yaratan ve özellikle Amerikan üretim fazlasına yeni pazar olanakları açan bir sistemdi ve uluslararası Keynesyen modelin de temelini oluşturuyordu. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yıkılan ve nüfusunu doyurma sorunu ile karşılaşmış Avrupa ile kalkınmakta olan ülkelerdeki kırdan kente göç sonucu nüfusunu besleyemeyen çevre ülkeleri, Marshall Yardımları ile gelen Amerika’nın üretim fazlalarıyla durumu aşmaya çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki savaş arası dönemi gözetken karar vericiler temel olarak üç düzlemde incelenebilen bakış açıları geliştirmişlerdir: Birincisi I. Dünya Savaşı öncesi uluslararası açık ekonomiye geçiş artık imkânsız olarak görülmekteydi. İkincisi Amerika’nın uluslararası düzlemdeki ekonomi politikalarının başarısızlığı tescillenmişti. Üçüncüsü, Birinci Dünya Savaşı İngiltere’nin oynadığı rolü oynayabilecek bir devletin yokluğu idi. Bu sonuca belirlemeden yola çıkılarak dünya ekonomisini stabilize edecek uluslararası bir yapı inşası gündeme gelmiştir ve Bretton Woods’u hazırlayan faktörler olmuştur (Kazgan, 2005).

1950’lerden itibaren Avrupa’nın daha ‘güçlü’ hale gelmesiyle, gelişme kavramı ortaya atılmış ve gelişmekte olduğu söylenen ülkelerin yardım ve kredi politikalarıyla desteklenmesi süreçleri başlatılmıştır. Komünizmin yayılması tehlikesi de bunlara eklenince dekolonizasyon sürecinden henüz çıkmış olan ‘bağımsız’ ülkelerin gelişme seyirlerinin kapitalist düzlemin sınırlarında kalması için desteklenmeleri şart olmuştur. 1960’lar boyunca Bankanın vurgusu sanayileşmenin, fiziksel sermaye ve altyapı yatırımlarını geliştirmenin önemi üzerine olmuştur. 1970’lerin sonu itibarıyla artan borçlanma ve döviz girdisi yetersizliği nedeniyle birçok ülke ekonomik kriz yaşamıştır ve Dünya Bankası, IMF ile birlikte söz konusu ülkelerde yapısal uyum programı süreçlerini başlatmıştır. Yapısal uyum programları ülkeleri krizlerle ve uzun süreli dengesizliklerle uyumlu hale getirebilmeyi hedeflemiştir. Programların öncelikli hedefi ödemeler dengesini tesis etmek ve Bankadan ve IMF’den alınan kredilerin geri ödenebilirliğini güvence altına almak anlamına gelen makroekonomik dengeyi sağlamak olmuştur (Stiglitz, 2002: 14).

Yapısal uyum programları, İnsel'in ifadesiyle (2001) Pazar ekonomisinin mekanizmalarını etkin kılmak, malların ve hizmetlerin kamusal üretimini sonlandırmak ve devletin düzenleyici müdahalelerde bulunma olasılığını azaltmak üzere şekillendirilmiştir. Bu politikalar hiçbir ülkenin gönüllü olarak işlettiği değişim süreçleri olmamış aksine Dünya Bankası ve IMF'nin kredi kullandırma şartları olarak öne sürdüğü koşullar olarak belirmiştir. Bir başka deyişle Dünya Bankası ve IMF kredi verme koşulları aracılığıyla serbest Pazar politikalarını tesis etmeyi denemişlerdir. Bu süreç dâhilinde çevre ülkelerin ulusal kalkınma modelleri, 1950 ve 1960'lar boyunca Bretton Woods sistemi içerisinde doların uluslararası dolaşımı yoluyla desteklenmiştir. 1970'lerde bu sistem çözülmeye başlamış, Amerika'nın aşırı dolar arzı nedeniyle uluslararası dolaşımının kontrolünü kaybetmesi ve esnek kur sistemine geçmesiyle Bretton Woods sistemi çökmüştür (İnsel, 2000).

Bu dönemde uygulanan ithal ikamecilik ve sanayileşme politikaları nedeniyle sanayileşmeyi finanse etmek için dışarıdan ithal edilen makinelerin büyüttüğü borç stoku, esnek kur uygulaması ile yaşanan dalgalanmaların etkisiyle çevre ülkeleri borç bataklığına itmiştir. Borç batağı ülkelerin döviz kazandırıcı işler yapmasını zorunlu kılmış, çevre ülkelerine yeni reçete olarak "ihracata dayalı sanayileşme" politikası uygulamaya geçilmiştir (Dikmen, 2000: 283-284). Bu düzlemde Dünya Bankası'nın üstlendiği rol bir şemsiye örgüt rolü olmuştur. Banka'nın söylemine göre banka sayesinde ülkeler uluslararası piyasa'nın risklerinden korunmakta ve dış borçlanmaları bankanın vizesiyle olmaktadır.

Banka kredileri 1980 sonrası dönemde sosyoekonomik yapıda değişime neden olmuş "koşullu kredilerdir". Güler'e göre (2005: 142) kredilerin gerçekleşme oranları düşük kalmakla birlikte, koşulların çoğu yerine gelmektedir.

Dünya Bankası, 1970'li yıllarda yaşanan borç krizi sonrası kapitalist sistemin gereklerini yerine getirmek için politikasını değiştirmiştir. Otuz yıl boyunca IMF kısa dönemli, ekonominin *talep boyutu* ile ilgili, parasal sektöre yönelik ve program kredileri veren bir ödemeler dengesi kurumu olarak çalışırken; Dünya Bankası uzun dönemli, ekonominin *arz boyutu* ile ilgili, üretim sektörüne yönelik ve proje kredileri veren bir kalkınma örgütü kimliği ile çalışmıştır. Borç krizi ile birlikte az gelişmiş ülkelerin borçlarını

ödeyebilmeleri için ihracatlarının artırılması ve kamu varlıklarının özelleştirme ile satışa çıkarılması, borç ödemesinin güvencesi olmuştur. Bu güvencenin takibi de Dünya Bankası'nın başlıca görevi sayılmıştır. (Güler, 2005: 146)

Dünya Bankası 1970'li yılların sonuna kadar tek tek kuruluş veya girişimleri kapsayan sınıflı alt sektör incelemeleri, proje fizibilite çalışmaları, proje tasarımları gibi konuları desteklerken, 1980'li yıllardan itibaren tüm ekonomik yapının dönüştürülmesini amaçlayan "yapısal uyarılama kredilerini" uygulamaya başlamıştır. Bu uygulamaların arka planını 1973 ve 1979 petrol fiyatlarında gerçekleşen büyük artışlar, 1979 faiz şoku, sanayileşmiş ülkelerde gözlenen uzun süreli düşük büyüme hızı, çevre ülkelerin birçoğunda ticaret hadlerinin bozulması ve ağır ödemeler dengesi sorunlarının belirmesi oluşturmaktadır. Bu koşullar altında Dünya Bankası "yapısal uyum" adlı yeni bir borç verme programı başlatmıştır. Yeni dönemde az gelişmiş ülkelere ithal ikame yerine ihracata dayalı sanayileşme eşliğinde dışa açık bir ekonomi politikası önerilmiş ve ülkelere bunun gereklerini içeren reformlar yapmaları istenmiştir. (Güler, 2005: 177)

IMF ve Dünya Bankası'nın (DB) 'kardeş' sayılmalarının nedeni, ekonomiye ilişkin politikalarda ve az gelişmiş ülkeler üzerinde uygulamış oldukları politikalarda ortaklaşa hareket etmeleridir. IMF kısa ve orta vadeli kredi açma yoluna giderken, Dünya Bankası uzun vadeli proje kredileri vermektedir. Ancak DB, sonraları, "reform" yapan gelişmekte olan ülkeye "yapısal uyum" amacıyla orta vadeli krediler de vermeye başlamıştır (Kazgan, 2005: 114). IMF'nin stand by anlaşmaları aracılığıyla önerilen politikalar demeti, Dünya Bankası tarafından önerilen "yapısal uyum programları" ile de desteklenmektedir (Başkaya, 1997: 130).

IMF ve Dünya Bankası'nın gelişmiş ülke merkezli iktisadi gelişme yaklaşımları, üçüncü dünya ülkelerine birer kurtuluş gibi sunulmaktadır. Dünya Bankası'nın önceleri sanayileşme daha sonraları fakirlikle mücadele bağlamında önerdiği program ve projelerini, IMF'nin finansal güdülemeleriyle hayata geçirebilmek mümkün olabilmektedir (Soyak, Bahçekapı, 1998: 4).

IMF kredi verdiği ülkelere dayattığı yapısal uyum programlarıyla hem borç tahsilini garantileyecek bir mekanizma oluşturmakta, hem de bu yapısal uyum programlarıyla neo-liberalizmin temel eğilimlerini, gereklerini bu ülkelerin politikalarında

üreten bir süreci sağlamaktadır. Devletin ekonomik alana müdahalesinin rasyonel olmadığı, kamu kaynaklarının kötü kullanıldığı ve bundan dolayı da kamusal harcamaların kısıtlanması, kamu sektörünün özelleştirilmesini dayatarak kamusal hizmetlerin kısıtlanması, özel sektörün devlet tarafından desteklenmesini sağlayarak, yabancı yatırımı destekleyerek serbest piyasayı genişletmek gibi argümanlar neo-liberalizmin temel argümanları arasındadırlar. IMF'nin çevre ülkelerin gelişimi adına ileri sürdüğü bu nedenler, aslında reformları rasyonalize etmekte ve çözümün reformlarda olduğu kanısını uyandırmaktadır. IMF dayatmış olduğu kamu reformlarıyla kamusal alanda birçok dönüşüme neden olmuştur. IMF, şeffaflık, etkililik, eşitlik adına, kamusal alanın özelleştirilmesine, özel sektörün güçlendirilmesine, yerelleştirme politikalarıyla, kamusal alanın parçalanmasına neden olmuştur (Soyak, Bahçekapı, 1998).

IMF EĞİTİM POLİTİKALARI

IMF'nin asıl misyonu küresel egemen sınıfın çıkarlarını her yönüyle gerçekleştirmektir. Eğitim hizmetini de bu yönde yeniden biçimlendirmekte ve eğitim hizmetinin küresel ölçekte talep edilen özelliklere (girişimci, rasyonel, bireyci) sahip bireyler yetiştirmesini talep etmektedir. Ayrıca, neo-liberal eğitim anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı “hizmetten yararlanan bedelini öder” biçiminde ifade edilen eğitime ilişkin söylemleri neo-liberal eğitim politikalarının temel dayanağıdır. Geçmişte birer sosyal hak olan sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlar birer meta haline getirilerek insanların bu hizmetlerden yararlanılmasına sekte vurmuştur. IMF'nin kamusal bir hizmet olan eğitim alanını biçimlendirmede ve yeniden yapılandırmada nasıl bir yol izlediği ve toplumda, bireylerde oluşturulmak istenilen özelliklerin eğitim yoluyla nasıl gerçekleştirildiğinin incelenmesi önem taşımaktadır. 1999 yılından itibaren hükümet tarafından IMF'ye yollanan niyet mektupları çerçevesinde IMF'nin eğitim hizmetine yaklaşımını, eğitim kurumlarındaki iş gücünün ücretine, sayısına ve istihdam şekline yönelik talepleri, eğitim hizmeti için planlanan yatırım harcamaları ve cari harcamalar yönündeki yaklaşımları, öğrenci başına düşen birim maliyeti, eğitimin piyasaya açılması ve eğitim hizmetinin eğitimin yerelleşmesi neo-liberal topluma ulaşmak için kullanılan politikalarıdır.

1999 yılında gönderilen niyet mektubunda, "... KDV oranının, eğitim kesintileri, ücretler ve harçların artırılmasını içeren diğer tedbirlerin GSMH'nin % 0.4'ü oranında bir gelir sağlaması beklenmektedir" ibareleri yer almaktadır (Niyet Mektubu, 1999). 1999 Niyet Mektubunda direk olarak eğitimde kesinti yapılacağı ve bu kesintilerin de GSMH'yı arttıracığı beklenmekte ve bu yolla IMF'nin vermiş olduğu borcu ödenmeye çalışılacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, eğitime ayrılan kamu harcamalarında yapılan kesintiler öğrenci başına düşen birim maliyeti direk etkileyecek ve birim maliyeti düşürecektir. Öğrenci başına düşen birim maliyetin azalması, daha az öğrencinin, yeterli olmayan eğitim hizmetinden daha da az yararlanması demektir. 2002 Niyet Mektubunda: "Kamu yatırımları 2002 yılı mali çerçevesi içerisinde, (5,047 proje içerisinde) 353 ana projenin ve 649 yan projenin listeden çıkarılması ve hem tahmin edilen maliyetlerin hem de tamamlanma sürecinin %20 oranında kısaltılmasıyla rasyonel hale getirilmiştir" açıklamaları yapılmıştır (Niyet Mektubu, 2002). IMF tarafından önkoşul olarak dayatılan ve niyet mektubunda da yerine getirildiğine dair yapılan açıklama, IMF'nin kamu alanında yapılacak yatırım projelerini dolayısıyla eğitime dair yapılacak olan yatırım projelerini direk olarak (çocuk esirgeme kurumu, hastane, okul, köprü, huzur evi vs.) etkilediği görülmektedir. Bu daha az okul ve daha az öğrencinin okula ulaşabilme imkânı demektir. Sosyal devlet anlayışı kapsamında olan her bireyin eğitimden yararlanabilme fırsatı engellenmeye çalışılmıştır. Aileler özellikle orta öğretim kurumlarının uzakta olması nedeniyle özellikle kız çocuklarını göndermek istememekte ve bu da cinsiyet ayrımcılığına ve kızların eğitimden daha az yararlanmalarına neden olmaktadır.

IMF tarafından ön koşul (üçer aylık dönemlerle yapısal kriter) olarak dayatılan uygulamalarda, kamu istihdam politikalarına direk müdahalesi söz konusudur. "...artan işgücü maliyetlerinden dolayı kamu kuruluşlarına emekli olanların %15'inden fazla yeni işçi alınmaması politikası titizlikle sürdürülecektir" (Niyet Mektubu, 2000), "...başta etkin işlemeyen KİT'lerde olmak üzere, aşırı istihdam düzeyinin aşağı çekilmesinden kaynaklanması beklenmektedir, kamu işçileri için gönüllü emeklilik planı hâlihazırda başlatılmış bulunmaktadır (Niyet Mektubu, 2000). 2007 yılında gönderilen niyet mektubunda, nasıl bir istihdam politikası uygulayacaklarını detaylarıyla açıklamışlardır:

2007 Bütçe Kanununda ayrılan personelin yerine atama ve nakil yoluyla yeni işe alıma ilişkin olarak yer alan % 50 üst sınırının izlenmesi için üçer aylık kriterler kullanılacaktır. Bu oran 2007'de her bir çeyrekteki kümülâtif yeni işe giriş sayısının 2006 yılındaki toplam işten ayrılış sayısına bölünmesiyle hesaplanacaktır. İşten ayrılmalar emeklilik, ölüm, istifa ve diğer kurumlara transferleri içermekte olup, işe girişler ise atamalar ve diğer kuruluşlardan nakillerden oluşmaktadır. Bu veriler tüm memurlar için temin edilecek olup aşağıdaki sınıfları içerecektir: genel yönetim, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, teknik hizmetler ve diğer pozisyonlar (Niyet Mektubu, 2007).

2008 yılında gönderilen niyet mektubunda da, 2007 yılında gönderilen niyet mektubunda yer alan taahhütlerin gerçekleştirildiğine dair açıklama yer almaktadır. “Personel harcamalarının kontrol altına alınması amacıyla yeni memur alımlarına getirilen (devlet memuriyetinden ayrılanların en fazla %50’si kadar yeni memur istihdam edilmesi yönündeki) sınırlamalara riayet edilmiş...” (Niyet Mektubu, 2008). IMF destekli istihdam politikaları eğitim hizmetindeki istihdam politikalarını da direk etkilemiştir. Binlerce işsiz öğretmen varken ve okullarda öğretmen sıkıntısı çekilirken sınırlı sayıda kadrolu öğretmen alınmıştır. Bu öğretmen başına düşen öğrenci sayısında artış olmasına ve dolayısıyla eğitimdeki niteliği düşürmesine yol açmıştır. 50-55 kişilik sınıflarda nitelikli bir eğitimin gerçekleşmesi pek de mümkün gözükmemektedir. IMF destekli politikalar bir yandan dolaylı olarak eğitimin niteliğini düşürürken, bir yandan, desteklediği eğitim reformlarıyla, eğitimde niteliğin arttırılacağına ilişkin göz boyayan söylemlerde bulunmaktadır. Ayrıca IMF, Türkiye’de uygulamış olduğu istihdam politikalarıyla öğretmenlerin istihdam şekline de müdahale etmiştir. IMF’ye niyet mektuplarında personel alınmayacağına dair yapılan taahhütlerin sonucu, kadrolu olarak istihdam edilmeyen öğretmenler sözleşmeli ve ücretli olarak istihdam edilmektedir. Böylece, öğretmenler sosyal güvencelerden, sendikal haklardan, özlük haklarından yoksun bırakılmaktadır.

IMF politikalarının direkt bir etkisi, yönetim kanuna ilişkin dayattığı yeniden yapılandırma yönündeki “yönetişim” argümanının gerçekleşmesine yönelik taleplerinden de anlaşılabilir. 2003 yılı Niyet Mektubunda: “Yönetim ve Kontrol Kanunu ile uyumlu bir şekilde kamudaki yönetişimin ilkelerini belirleyen ve konsolide bütçe ile yerel yönetimler arasındaki iş bölümünü açıklığa kavuşturan bir çerçeve kanun da hâlihazırda

hazırlanmaktadır” açıklamalarının yanı sıra “Bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kontrolüne ilişkin açık bir çerçeve belirleyen Kamu Mali Yönetim ve Kontrol (KMYK) Kanunu’nun TBMM’den geçirilmesi beklenmektedir” yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. (Niyet Mektubu, 2003).

Yerelleşme kriteri, IMF’nin dayattığı bir başka önkoşuldur. 2004 yılında gönderilen niyet mektubunda yerleşmeye ilişkin uygulamalar, açık bir şekilde açıklanmıştır:

Merkezi idarenin yetkilerinin bir kısmını yerel yönetimlere ve il özel idarelerine devreden yasal düzenlemenin hazırlanması bağlamında, bütçe disiplininin sürdürülmesi sağlanacaktır. Bu düzenleme, belediye ve il özel idarelerinin borç stokunu yıllık gelirleri ile sınırlayacaktır. Büyükşehir belediyelerinin borç stoku, yıllık gelirlerinin 1,5 katıyla sınırlandırılacaktır. Borç limitleri, önümüzdeki dönemde çıkması beklenen merkezi ve yerel idareler arasındaki ilişkileri düzenleyen kanun bağlamında, gerekli olduğu takdirde, gözden geçirilecek ve sıkılaştırılacaktır. Yerel yönetimlerin yıllık gelirlerinin % 10’unu aşan yeni iç borçlanması merkezi idarenin iznine tabi olacaktır. Söz konusu kanun, yerel yönetimlerin, mali verilerini zamanında ve doğru olarak raporlamasını zorunlu kılarak mali izlemeyi kolaylaştıracaktır (Niyet Mektubu, 2004).

Eğitim kurumlarında gerçekleştirilmeye çalışılan, yerinden yönetim uygulamaları, eğitim bütçesinin düzenlemesini temel almaktadır. Finansman dışında müfredat hazırlanması, yasaların çıkartılması gibi eğitim birliğini bozacak herhangi bir yetki yerel yönetimlere ve il özel idarelere verilmemektedir. Böylece hem eğitim içeriğinin tek bir merkezden yönlendirilmesini sağlayacak hem de eğitime kaynak ayırmaktan kurtulacaktır.

IMF’nin dayatmış olduğu liberal politikalar gelir dağılımındaki adaletsizliğe eşitsizliğe yol açtığından, eğitimden sadece parası olan yararlanabilecektir. Devletin eğitim hizmetine yönelik olarak ayırdığı bütçenin en büyük payını personel giderleri almaktadır. Onun dışında eğitimde yatırım harcamaları küçük bir paya sahiptir. Böylece, öğrenciye okul ve öğretmen (sınırlı sayıda) hizmeti dışındaki diğer hizmetlerin öğrenci tarafından karşılanması yönünde ailelere okullar tarafından baskı yapılmaktadır. Bu amaçla katkı payı, diploma parası, temizlik parası, karne parası, fotokopi parası gibi adları ile bağış adı altında aidat toplanmaktadır. Bu süreç, gelir eşitsizliği olan Türkiye’de az gelirli olan ailelerin aleyhine gelişmektedir. Aileler

önce temel ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmekte ve çocuklarının eğitimlerini karşılayamamaktadır. Aileler, eğer çocuklarından birini okula gönderebiliyorsa, o zaman da erkek çocuklarını yollama yönünde karar alabilmektedirler. Bu da DB'nın kızların okula gitmesine yönelik yapmış olduğu projelerle çelişmektedir. Bozulan bir ekonomik sistemde dışarıdan verilen proje kredileriyle yapılan eğitim reformları ne eğitimin niteliği yükseltebilir, ne de okullaşma oranlarında gerçek hedefe ulaşılabilir.

DÜNYA BANKASI EĞİTİM POLİTİKALARI

Dünya Bankası bir kalkınma bankası olarak eğitim “sektörü”nü 1970’lerden itibaren yoksullukla mücadele kapsamında gündemine almış ve eğitim “sektörü”ne kredi ve hibe vermeye başlamıştır. Bu yaklaşım kalkınma iktisadının nüfusu “beşeri kaynak” olarak gören ve insana yapılan yatırımı “kapitalin en değerlisi” (Savaş, 1986: 255) olarak değerlendiren tipik kalkınmacı yaklaşımın yoksulluk ile örtülmesidir. Bu yaklaşıma göre Az gelişmiş ülkeler (AGÜ) ile gelişmiş ülkeler arasındaki farkın kapatılması diğer bir deyişle “gelişmiş ülkelere yetişme”, nüfusu oluşturan bireylerin “kalitesini” arttırmak ile mümkündür.

Bu nedenle AGÜ’lerin “insana yatırım” harcamalarını arttırmaları gerekmektedir. İnsana yatırım harcamaları üç tür harcamadan oluşmaktadır; eğitim, sağlık ve beslenme (Savaş, 1986:255). Bununla birlikte “insana yatırım” kavramı ile daha çok eğitim yatırımları kastedilmektedir. İktisatçılar eğitim yatırımlarına, iki önemli özelliği nedeniyle daha fazla önem vermektedir. Birincisi eğitim yatırımları “azalan verimler kanununa” tabi değildir. Aksine bu yatırımlar “artan verimler kanununa” tabidir. İkincisi bu tür yatırımlar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Değişik alanlardaki eğitim ve araştırma yatırımları önceden hiç düşünülmeyen yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Eğitim bu özellikleri dolayısıyla kıt kaynaklarla kalkınmak zorunda olan AGÜ’ler için öncü sektör olarak görülmektedir (Savaş, 1986: 256).

Eğitim ile nitelikli işgücü özelliğine kavuşan bireyler üretim sürecinde etkin ve verimli bireyler olarak üretim düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Toplumun eğitim düzeyinin artması ile de GSMH'nin ve üretim sürecine katılan bireylerin gelirlerinin artacağı; bunun sonucunda da yoksulluğun azalacağı varsayılmaktadır. Bireylerin nitelikli

işgücü olarak üretim sürecine katılması milli gelirden alınan payın artacağı ve gelir dağılımı adaletinin sağlanacağı kabul edilmektedir. Bu yaklaşım çevre ülkelerde yaygınlaştıkça tüm tür ve düzeylerde eğitim piyasanın işgücü ihtiyacına uygun olarak planlanmaya başlanmıştır. Daha önce ulusal piyasa ve kamu sektörü bağlamında planlanan eğitim, 1980 sonrası süreçte ekonomiye duyarlılığı arttırılmış ve artık küresel piyasanın gerektirdiği işgücü niteliklerini üreten bir “sektör” olarak görülmeye başlanmıştır. Dünya Bankası verdiği koşullu uyarılama kredilerinde okulların özelleştirilmesi/özerkleştirilmesi, yerelleştirilmesi, müfredatın yenilenmesi, niteliklerin küresel piyasanın ihtiyaç duyduğu işgücüne göre belirlenmesi gibi esaslar öne çıkmıştır.

Bugüne kadar verdiği kredilerin satır aralarından saptanmaya çalışılan Dünya Bankası eğitim politikaları, Dünya Bankası Türkiye Direktörü Andrew Vorkink’in “Türkiye’de Eğitim Reformu” başlıklı sunusunda açıkça görme imkânı olmuştur. Reform sürecinde olan Türk Milli Eğitim Sistemi özelinde söylenen bu cümleler genelliği dolayısıyla Dünya Bankası eğitim politikalarını yansıtmaktadır.

Eğitim konusunda vurgulanan noktalar: Türk eğitim sisteminin Avrupa’ya yetişmesi ve süratle değişen dünyada rekabet edebilecek çalışanlar yetiştiren bir eğitim sistemi yaratılması için gereken reformlar; Türkiye’nin doğru politika reformları ve yatırımları yapması halinde nasıl bir Avrupa Kaplanı haline gelebileceği, Türkiye’nin kendisini bir Avrupa Kaplanına dönüştürmesini hızlandırırken dikkate alabileceği eğitim sektörü reformları önem kazanmıştır (Vorkink, 2005).

Vorkink’in ifadelerinden anlaşılacağı üzere küresel ekonomik ortamın değişmesiyle ülkeler eğitim temelinde yeniden kategorileştirilmektedir. Gelişmiş ülkeler (en eğitimli ülkeler), gelişmekte olan ülkeler (daha eğitimli ülkeler) ve gelişmemiş ülkeler (eğitimsiz ülkeler) ayrımı yapılarak şu soru sorulmuştur; Türkiye’deki işgücü ne kadar eğitilidir? Türkiye eğitim sektörü işgücüne ne kadar değer katıyor? Buradan bakıldığında ülkelerin kendilerine sormaları gereken birinci soru artık ne kadar sınaî kaynağa sahip oldukları değil, işgücünün ne kadar eğitimli olduğudur. Buna göre, ülkelerin gelir seviyelerine dayalı olarak aralarında meydana gelen ayırım artık aynı zamanda eğitim ehliyetlerine dayalı olarak toplumlar arasında bir ayırım haline gelmiştir. Yüksek eğitim düzeyine sahip ülkeler dünyada yaşam standardı bakımından önde gelmektedir. Önemli olan, Türkiye’deki eğitim

sisteminin Türkiye'nin AB'de ve küresel olarak rekabet etmek için ihtiyaç duyduğu eğitimli işgücünü yetiştirecek durumda olup olmadığıdır. İş dünyasının gereksinim duyduğu yeni beceriler Vorkink (2005) tarafından şu başlıklarda özetlenmiştir:

-*Uzman düşünüş* (Expert thinking): Kural-tabanlı çözümlerin olmadığı problemleri çözmeye ki bunlar arasında araştırma becerileri, bilimsel düşünme, diyagnostik beceriler sayılmaktadır.

-*Karmaşık iletişim* (Complex communications): Bilgi edinmek, açıklamak veya eylemin sonuçlarına ilişkin olarak başkalarını ikna etmek üzere başkalarıyla etkileşim kurma ki bunlar arasında ikna edici yazışma, personel yönetimi, hukuki yazışma, reklam ve pazarlama ve satış sayılmaktadır.

-*Rutin manuel görevler*: Kuralları uygulayarak iyi tarif edilebilen fiziksel görevler, örneğin ilaçları sayma ve ambalajlama, tekrarlı montaj gibi. Bu görevlerde bir azalma yaşanmaktadır.

-*Rutin bilişsel görevler*: Mantık kuralları uygulayarak iyi tarif edilebilen zihinsel görevler, örneğin gider raporlarını tutmak, muhasebe kayıtlarını tutmak, tekrarlı müşteri hizmeti, banka görevlisi gibi (bu görevler artan sayıda bilgisayar tabanlı yapılabilmektedir dolayısıyla ihtiyaç azalmaktadır.)

-*Rutin olmayan manüel görevler*: "Eğer öyleyse - böyle olur" şeklinde kural-tabanlı tarif edilemeyecek, nispeten basit fiziksel işler, örneğin, temizlik işleri, kamyon sürücüsü, yolcu taşıma tabloları gibi. Bu tip düşük beceri isteyen ucuz işlere talep devam edecektir (Vorkink, 2005).

Yukarıda ifade edilen kazanılması amaçlanan beceriler, "çevre" toplumların ihtiyaç duyduğu becerilerden ziyade küresel şirketlerin ihtiyaç duyduğu becerilerdir. Bu becerilerin kazanılmasında eğitim önemli bir araç olarak görülmekte ve hem küresel güçler tarafından hem de hükümetler tarafından sık sık dile getirilmektedir. Uygulanan projelerle eğitim olanaklarının neo-liberalizmin eşitsiz dağıtım mekanizmalarının dışta bıraktığı kesimlere (kadınlar, etnik topluluklar...) doğru aktarılıyor gibi görünmekte ve bu girişimlerin kötü

niyetli olduklarından söz edilebilir mi? Ancak şunu göz ardı etmekteyiz; oluşturulan toplum projesi salt insani ya da teknik/iktisadi nedenlerle planlanmamaktadır (Ünal, 1996).

Dünya Bankası tarafından yapılan projeler yoluyla bilgi (knowledge), sadece teknik bilgi (information) olarak ele alınmakta ve hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin dünyayı “niçin” den ziyade “nasıl” sorusuna ilişkin olarak kavranmaları sağlanmaktadır. Sosyal yaşamın diğer alanlarıyla birlikte eğitimin de piyasa koşullarına uygun olarak işleyen, kontrol edilebilir “iş alanları” haline getirilmesi, kapitalist küreselleşmeye içkin bir süreçtir. Yapılan projelerle, örgün eğitimi de içine alan bir biçimde, “eğitimin niteliğinin geliştirilmesi” ve bu amaçla bilgisayar teknolojisinin hızla öğrenme ortamlarına girmesi yönünde önemli adımlar atılmakta ve her düzey eğitim kurumlarının yönetimlerine “kaynak yaratma” görevi ve sorumluluğu verilerek hem eğitim ortamı hem de eğitim yönetimi dönüşüme uğramaktadır (Ünal, 1996). Bu dönüşüm sürecine bağlı olarak neo-liberalizmin ihtiyaç duyduğu eğitim üretimi de paralel gitmektedir.

DÜNYA BANKASI VE TÜRKİYE

Dünya Bankası'nın Eğitim Alanında Türkiye'ye Açtığı Krediler

Dünya Bankası ile Türkiye arasında 1950'den günümüze kadar toplam 174 kredi anlaşması imzalanmıştır. Bu kredi anlaşmaları içinde doğrudan eğitim sektörünü konu alanların sayısı 8'dir. Dünya Bankası'nın eğitim hizmetlerine müdahalesi 1971 yılında başlamıştır. 1971'de açılan ilk kredi ve 80'li yıllar boyunca açılan toplam 4 kredi doğrudan mesleki eğitim ile ilgilidir. Küresel sermayenin gereksinimlerine uygun işgücü yaratmak amacıyla yürütülen 5 proje için Dünya Bankası'ndan alınan kredi toplamı 282 milyon dolardır. 1980'li yıllarda başlayan projeler 90'lı yılların ikinci yarısına kadar devam etmiştir. 1980'li yıllarda yürütülen mesleki eğitim projelerine rağmen, Dünya Bankası'nın eğitim sistemine köklü müdahalesi 1990'lı yıllarda belirginlik kazanmıştır. 1990-2003 arasında 690 milyon dolar tutarında üç proje anlaşması imzalanmıştır. Dünya Bankası Türk Eğitim Sistemini finanse etmeye devam etmektedir. Araştırmada analizi kolaylaştırmak için 2006'ya kadar yapılan projeler incelemiştir.

Dünya Bankası tarafından Türkiye'ye açılan krediler yoluyla uygulatılan kimi projeler (Hazine Müsteşarlığı, 2008) aktarılan büyük kaynaklarla beraber hangi amaçla kullanıldığı aşağıda belirtilmiştir:

1971 yılında imzalanan “Eğitim Projesi” (13.5 milyon \$) : 1971-1981 dönemi için açılan kredi 32 teknik okul ile 12 ticaret okuluna eğitim materyali sağlanması amacı taşımaktadır.

1984 yılında imzalanan “Sınai Eğitim Projesi” (36.8 milyon \$) : Projenin amacı imalat-ihracat sanayinde çalışan işçilerin verimliliğini artırmaktır. Bunun için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren eğitim kuruluşlarından olan Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkezi ile YÖK'ün kurumsal kapasitesi sınai eğitim verecek şekilde güçlendirilmesi ve Devlet İstatistik Enstitüsü personeline eğitim burslarının sağlanması amaçlanmıştır.

1985 yılında imzalanan “Endüstriyel Okullar Projesi” (57.7 milyon \$) : Projenin amaçları yetişmiş sınai işgücünün sayısını artırmak, kalitesini yükseltmek, mevcut program ve eğitim malzemelerinin kalitesini yükseltmek, Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'nün planlama ve idari kapasitesini artırmaktır.

1987 yılında imzalanan “Yaygın Mesleki Eğitim Projesi” (58.5 milyon \$) : Projenin amacı, yaygın mesleki eğitim yoluyla yetiştirilen işgücü arzını artırmaya ve bu eğitimden sorumlu kurumların kapasitesini güçlendirmeye yardım etmektir. Halk eğitim merkezi, çıraklık eğitim merkezi, ticaret ve turizm eğitim merkezi gibi yaygın mesleki eğitim kurumlarından 200'ünün bünyesinde “döner sermaye işletmeleri” kurulması bu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

1988 yılında imzalanan “Sınai Eğitim Projesi – II” (115.8 milyon \$): Projenin amaçları YÖK'ün teknisyen eğitimi programları ile mesleki ve teknik öğretmen eğitimi programlarını planlamaya ve koordine etmeye ilişkin kapasitesini güçlendirmek, sanayi sektöründeki eğitim görmüş teknisyenleri nitelik bakımından geliştirmek ve sayısını artırmak, eğitim görmüş mesleki ve teknik öğretmen arzını artırmak, turizm sektöründeki yetiştirilmiş otel ve ikram personeli ile diğer hizmet personeli nitelik bakımından

geliştirmek ve sayısını artırmak olarak belirtilmiştir.

1990 yılında imzalanan “Milli Eğitim Geliştirme Projesi”: (90.2 milyon \$): Projenin amacı, ilk ve ortaöğretim yönetiminde verimliliği artırmak, ilk ve ortaöğretim ile bu seviyedeki öğretim için öğretmen eğitiminin kalitesini geliştirmek ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın “işletmecilik” beceri ve uygulamalarını geliştirerek kaynak kullanımında daha etkili olmayı sağlamak olarak sıralanmıştır.

Eğitim sisteminde TKY uygulamalarının başlatılması ve yaygınlaştırılması, KAL-DER adlı derneğin çeşitli birimlerde verdiği eğitimler, eğitim sisteminde işletmecilik uygulamalarını yaygınlaştıran YÖDGED (Yönetimi Geliştirme ve Değerlendirme Dairesi) ile EARGED (Eğitim Araştırmaları Geliştirme Dairesi) gibi birimlerin faaliyetleri de aynı program kapsamında desteklenmiştir. Söz konusu proje 30 Haziran 1999 tarihinde bitmiştir.

1998 yılında imzalanan “Temel Eğitim Proje Kredisi” (300 milyon \$): Sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim bu proje kapsamında uygulamaya geçirilmiştir. Anlaşmada projenin tanımını yapan “Temel eğitim kapsamının yaygınlaştırılması” başlıklı ilk bölümün ikinci maddesi eğitimde “esnek istihdamı” öngörmektedir: A/1-b: “*Öğretmen atama sürecini adem-i merkezileştirmek de dahil olmak üzere öğretmen atamalarındaki esnekliğin ve istihdamdaki/dağılımdaki etkinliğin artırılmasına yönelik çalışmaların uygulanması.*” Söz konusu miktarın temel eğitim programı hedeflerine ulaşmak için başarıyla kullanılması durumunda, ikinci bir 300 milyon dolar kredi verileceği taahhüt edilmiş ve bu kredi 2002 yılında yapılan bir anlaşma ile alınmıştır.

2002 yılında imzalanan “Temel Eğitim Proje Kredisi-II” (300 milyon \$): Okul öncesi ve özel eğitim kurumları da bu kredi ile faaliyet kapsamına alınmıştır. Temel Eğitim Projesi ikinci aşama çalışmalarına 2002 yılı Eylül ayında başlamıştır. Bu projenin temel amacı eğitim sistemi içinde genel eğitim oranını %35'e indirmek, mesleki ve teknik eğitimin oranını ise %65'e çıkarmaktır.

Ortaöğretim Projesi Kredisi: Kredi ile ilgili görüşmeler tamamlanmıştır. En az 3 yıllık eğitim veren genel, mesleki ve teknik tüm orta öğretim kurumlarını kapsamaktadır. Dünya

Bankası'ndan sağlanacak dış kredi ile desteklenecek projenin 2005 yılına kadar yaşama geçirilmesi planlanmaktadır. Dünya Bankası proje kredilerine ait ikraz anlaşmaları incelendiğinde projelerin iki temel amaç taşıdığı ortaya çıkmaktadır: Anlaşmalarda dile getirilen ve genişçe yer verilen açık amaç, okul binaları, eğitim araç-gereçleri ve öğretmenlerin yetiştirilmesi gibi konularda iyileşme ve gelişme sağlayarak eğitimin kalitesini artırmak, daha önce 5 yıl olan kesintisiz zorunlu ilköğretimi 8 yıla çıkarmak ve eğitimi yaygınlaştırmak şeklindedir. Bu amaca dönük olarak Dünya Bankası'nın belirlediği kriterler çerçevesinde danışma hizmetleri alınmakta, uluslararası ihaleye çıkılarak araç-gereç temin edilmektedir. İkinci amaç ikraz anlaşmalarının satır aralarında gizlidir. Anlaşma metinlerinde ilkinden daha az yer bulmakla birlikte daha güçlü olan bu amaç eğitimin adem-i merkezileştirilmesini, okulların özellikle mali açıdan özerkleştirilmesini ve bağımsızlaştırılmasını Banka'nın söylemiyle "okul işletmeciliği"nin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir.

Temel Eğitime Destek Programı: Hibeyi Avrupa Birliği Akdeniz Fonu sağlamaktadır. Miktarı 100.000.000 €, anlaşma tarihi 8 Şubat 2000 ve son kullanma tarihi 11 Eylül 2007 olarak belirlenmiştir.

Projenin Özel Amacı; Eğitimin kalitesini ve eğitime erişimi iyileştirerek, özellikle kız çocukları ve kadınlar için yaygın ve örgün eğitimin ortalama seviyesini yükselmektir.

Projenin Faaliyet Alanları; Programın, ulusal düzeydeki eğitim reformlarını desteklemesi amacıyla 5 ayrı faaliyet alanı bulunmaktadır: Eğitim Kalitesi · İletişim · Yönetim ve Organizasyon · Öğretmen Eğitimi · Yaygın Eğitim

Projenin Bileşenleri: Program kapsamında yürütülen faaliyetler üç bileşen altında toplanmıştır.

1. Bileşen: Ulusal düzeyde temel eğitim reformunun desteklenmesi
2. Bileşen: Temel eğitim reformunun 12 ilde desteklenmesi
3. Bileşen: En yoğun göç alan beş ilin dezavantajlı bölgelerinde eğitim dışında kalan genç,

çocuk ve yetişkinlerin (özellikle kadınların) eğitim olanaklarının güçlendirilmesi

Temel Eğitim Projesi II. Faz: Projenin amacı, temel eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla, ilköğretim okullarının iyileştirilmesi ve ek tesis ihtiyaçlarının karşılanması, eğitimin niteliğinin yükseltilmesi amacıyla bilgisayar donanımlı sınıfların kurulması, öğretmenlere yönelik çeşitli hizmet içi eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve kırsal kesim ve gecekondulu okullarına eğitim malzemesi sağlanmasıdır. 300 milyon \$ bütçeye sahiptir. 2002 Temmuz başlangıç, 2006 Şubat bitiş tarihleridir.

Mesleki ve Teknik Eğitimin Modernizasyonu Projesi: 20 pilot projenin uygulanması yoluyla, çağdaş ve etkin bir öğretmen yetiştirme sisteminin düzenlenmesi ve geliştirilmesine yönelik kapasitenin artırılması. Pilot projeler yoluyla, mesleki ve teknik eğitim fakülteleri ve okulları, meslek yüksekokulları, sosyal taraflar, mesleki ve teknik öğretim vakıfları, kurum ve kuruluşları arasında kurulacak bölgesel ortaklıkların teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu proje kapsamında, öğretmenlik mesleği içinde farklı düzeylerde gerekli temel yeterlikler de dâhil olmak üzere, meslek dersi öğretmenleri için yeni ve şeffaf ulusal meslek standartlarının geliştirilmesi ve uygulanması; Meslek dersleri öğretmenleri için, yeni içerik ve sunum sistemlerini hedefleyen eğitim programlarının (en az 5 hizmet öncesi ve 3 hizmet içi eğitim programı olmak üzere) geliştirilmesi; Mesleki ve teknik eğitim fakülteleri, meslek yüksekokulları, mesleki ve teknik eğitim okulları, sosyal taraflar, mesleki ve teknik eğitim vakıf, kurum ve kuruluşları arasında işbirliğine dayanan yaklaşık yirmi yenilikçi pilot projenin bölgesel ağlar yoluyla desteklenmesi; Meslek dersleri öğretmen eğitim sistemi için orta vadeli bir insan kaynakları geliştirme stratejilerini içeren "Beyaz Rapor"un geliştirilmesi ve adaptasyonu konusunda Türk yetkililere destek verilmesi amaçlanmıştır.

Projeler incelendiğinde, neo-liberalizmin ihtiyaç duyduğu bilgi ve beceriye sahip insanlar yetiştirme aracılığını yaptıkları anlaşılmaktadır. Eğitimin insanın kendini gerçekleştirmesinde, kendisini, doğayı anlamasında, eleştirel sorgulama becerisi kazanmasında bir amaç olarak ele alınması, gerçek anlamda projelerin hiç birinde amaç olarak yer almamaktadır. Projeler piyasanın talep ettiği nitelikte ve nicelikte insan gücünün

oluşmasında büyük rol oynamaktadır. Dünya Bankası tarafından uygulatılan bu projelerin “bilgi toplumu, öğrenen toplum, teknoloji çağı” gibi argümanlarla yola çıkarak yapması da toplumda bir yanılısamaya ve eğitimi amaçtan ziyade bir araç olarak içselleştirmesini sağlamaktadır.

SONUÇ

Küresel finans aktörleri sosyal yaşamın diğer alanlarıyla birlikte eğitimi de piyasa koşullarına uygun olarak dönüştürmektedir. Kapitalist küreselleşmenin sürmesi ve neo-liberal toplum projesinin hayata geçirilmesi için, bu değişimle uyumlu bir biçimde, eğitimin sunumu ve tüketimi için kurulan mekanizmaların, eğitimin içeriğinin ve öğrenme pratiklerinin bir meşrulaştırma ve yeniden üretim işlevi görececek biçimde yeniden düzenlenerek dönüşüme uğraması söz konusu olmaktadır (Ünal, 1996).

Özellikle son otuz yıldır IMF-Dünya Bankası politikaları, eğitimde bir dönüşümün yaşanmasında önemli bir etkiye sahip olmuş ve hala da olmaktadır. IMF politikaları, Türkiye’de ve diğer ülkelerde, eğitim harcamalarını değişik yollarla sınırlandırmakta bunu ya direk olarak, öğretmen maaşlarının sınırlandırılması yolu ile ya da dolaylı olarak, tüm harcamalar üzerinde katı sınırlılıklar koyarak ya da enflasyon hedeflerini ayarlayarak artan harcamaları olanaksız hale getirmektedir (IMF and Edu., 2008). Dünya Bankası’nın uygulamış olduğu politikalar, özellikle de çerçevesinin ve içeriğinin belirlenmiş olduğu eğitim projeleri yoluyla, finanssal desteği de sağlanarak, Türkiye’de uygulanmaktadır. Bu projeler, doğrudan ya da dolaylı olarak eğitimde bir dönüşümün yaşanmasına neden olmaktadır. IMF ve Dünya Bankası kredilerinin koşullu kredi olması ve özellikle Dünya Bankası kredilerinin proje temelli olması ülkeler için önemli ölçüde sınırlayıcı ve yönlendiricidir. Her iki kuruluşun da küresel neo-liberalizmin insan gücü ihtiyaçlarına cevap verebilmek için tasarlanan “küresel eğitim reformu” çerçevesinde finanse etmesi, toplumsal dönüşümün küresel piyasanın gerekleri bağlamında dönüştürülmesi için başta eğitim olmak üzere finanse edilen diğer tüm alanlar yeniden yapılandırılmaktadır.

Yaşadığımız toplum, bilgi toplumu ve öğrenen toplum olarak tanımlanmakta ve küresel örgütlerin uyguladığı projelerin toplumun her kesiminin eğitimden yararlanmasını

sağlamak gibi bir amaçla hareket ettikleri izlenimi vermektedir. Ancak Dünya Bankası'nın "bilgi toplumu" argümanı ile yola çıkmasının altında yatan gerçek amacı; toplumları neo-liberal toplum haline dönüştürme amaçlarında eğitimi hızlandırıcı bir araç olarak kullanmaktır.

MAKALENİN BİLİMDEKİ KONUMU

Eğitim Bilimleri/Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı

MAKALENİN BİLİMDEKİ ÖZGÜNLÜĞÜ

Bu makalede, Türk eğitim sisteminin IMF ve Dünya Bankası gibi yenedünya düzeninin küresel aktörleri ile yaptığı finansal anlaşmalar bağlamında dönüşümü çözümlenerek eğitimdeki dönüşümün toplumun ihtiyaçları esas alan bir duyarlılıkla yapılması önerisinde bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Amin, S. (1999). *Entelektüel Yolculuğum*. İstanbul: Ütopya Yayınları.
- Başkaya, F. (1997). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dikmen, A. A. (2000). Küresel Üretim Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi, *Toplum ve Bilim Dergisi*, No:86, (s.281-302).
- Güler, B. (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hazine Müsteşarlığı. (1999). *1999 Niyet Mektubu*. Sayı: B.02,1.HM.0.DEİ.02.00/500. Web: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/imf/mektup.html> adresinden 20.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı. (2000). *2000 Niyet Mektubu*. Sayı: B.02,1.HM.0.DEİ.02.00/500 Web: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/Niyetmektubu.html> adresinden 20.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı. (2002). *2002 Niyet Mektubu*. Web: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/15042002/mektup_tr.pdf adresinden alınmıştır.

- Hazine Müsteşarlığı. (2003). *2003 Niyet Mektubu*. Web:
[http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2003/niyet_122003/LOI .pdf](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2003/niyet_122003/LOI.pdf)Ref:
B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500/63704 Ankara, 31 Ekim adresinden 20.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı. (2004). *2004 Niyet Mektubu*. Ref: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500/45057
Ankara, 15 Temmuz 2004 Web:
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2004/niyet020404/loi8.pdf> adresinden 20.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı. (2007). *2007 Niyet Mektubu*. Ref: B. 02.1.HZN.0.08.02.00/500/19903
Web: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2007/IMFniyetTRmayis07.pdf> adresinden 20.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı. (2008). *2008 Niyet Mektubu*. Ref: B. 02.1.HZN.0.08.02.00/500/18999.
Web: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2008/IMFniyetTRnisan08.pdf> adresinden tarihinde alınmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı. (2008). *Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü*. Dünya Bankası Projeleri Dairesi Web: <http://www.hazine.gov.tr/mevcutprojeler.pdf-18052008.pdf> adresinden 18/05/2008 tarihinde alınmıştır.
- Actionaid. (2008). *IMF and Education*. Web:
<http://www.actionaid.org/main.aspx?PageID=166> adresinden 17.04. 2008 tarihinde alınmıştır.
- İnsel, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, No: 89,s. 62-73.
- Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus- Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazak, N.(2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Savaş, F. V. (1986). *Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Soyak, A. ve Bahçekapılı, C. (1998). İktisadi Krizler- IMF Politikaları İlişkisi ve Finance And Development Dergisindeki Yansımaları. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, No: 144, s.48-61. Web:<http://mimoza.marmara.edu.tr/%7Easoyak/makale2.htm> adresinden 25.04.2008 tarihinde alınmıştır.

Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its Discontents*. New York & London: WW. Norton.
Bill Freund.

Ünal, L.I. (1996). Yaşamboyu Öğrenme: Bir Müebbet Mahkûmiyet mi? *TMMOB Ölçü Dergisi*, No: 12.

Vorkink, A. (2007). *Türkiye'de Eğitim Reformu*. Web:www.sendika.org/yazi.php?yazi_no-4162 adresinden 07.04.2007 tarihinde alınmıştır.